

Bekentenissen van een decaan

Willem Koops

Afscheidscollege

uitgesproken op vrijdag 1 juni 2012
in de Aula van het Academiegebouw
van de Universiteit Utrecht

Universiteit Utrecht

Koops, Willem
Bekentenissen van een decaan
Utrecht: Universiteit Utrecht
ISBN 9789039357965

© 2012, Willem Koops

Contactadres:
Universiteit Utrecht
Achter de Dom 20 (1e/2e)
3512 JP Utrecht
e-mail: w.koops@uu.nl

Mijnheer de rector magnificus,
Geachte dames en heren,

Al meer dan vijfenveertig jaar geleden werd mijn belangstelling gewekt door een boek van de Franse filosoof Georges Gusdorf, getiteld *La découverte de soi* (Gusdorf, 1948). Over dat boek moesten psychologiestudenten in Groningen bij de hoogleraar Kouwer tentamen doen. Ik wist van horen zeggen ongeveer wat er in dat boek stond, maar miste het tentamen doordat Kouwer in 1968 plotseling op relatief jeugdige leeftijd overleed. Sindsdien heb ik alles wat ik over dat boek hoorde of geciteerd zag opgeslagen in mijn geheugen en meende dus op den duur wel ongeveer te weten wat er in stond. Dat is de manier waarop ik tamelijk veel boeken ken, maar niet heb gelezen. Is dat erg? Welnee: boeken zijn kapstukken van en voor ideeën. Ik weet overigens niet zeker of dat ook nog voor de huidige generaties *googlers* zal gelden, en die beklag ik dan ook bij voorbaat. Je eigen werkkamer vol boeken, als je tastbare perspectief op de werkelijkheid, als je gematerialiseerde zelfreflectie, dat is voor een psycholoog zoals ik, puur geluk.

Eindelijk heb ik van de winter het boek toch gelezen. Het doet precies wat de titel belooft, het beschrijft de filosofische en culturele geschiedenis van de ontdekking van het aller-individueelste innerlijk. Een innerlijk dat Amerikaanse psychologen aanduiden als ‘The Self’, en sommige Nederlandse psychologen, die geen gevoel voor taal en stijl hebben als ‘Het Zelf’. Ik vind dat een uitdrukking waarin een persoonlijk voornaamwoord verzelfstandigd wordt, verboden zou moeten worden, maar ik heb gemerkt dat dat onbegonnen werk is. Ik las als student al bij Linschoten (1964, p. 364) dat dit een uiting is van een verwerpelijke neiging tot substantivering, die vooral ook in de wijsbegeerte veel voorkomt. Inderdaad: hele filosofieën moeten het hebben van oneigenlijke zelfstandige naamwoorden zoals het zijn, het worden, het zijn-ten-dode, enzovoort. Men denke hierbij bijvoorbeeld aan werk

van Heidegger en andere beroemde diepe gravers, waarvan ik nooit helemaal zeker weet of die diepte niet ook ten dele retorische oppervlakkigheid is. In ieder geval, zo leert de kritische studie van Herman Philipse over Heidegger (1998), mag ik mij overgeven aan wat hij ‘disillusionment’ – ontgoocheling – noemt.

Terug naar Gusdorf's boek over de geschiedenis van het aller-individueelste. *La découverte de soi* is opgespannen tussen de *Confessiones* van Augustinus, de heilige kerkvader, uit 397–398 en Rousseau's *Confessions* uit 1770. Augustinus was in zijn jeugd een *bon vivant*, hij leidde een zondig leven, met drank, vrouwen en diefstal. In zijn *Confessiones* beschrijft hij die zondige jeugd. Maar geheel in algemene termen. Hij vermeldt zijn eigen daden eigenlijk alleen om zonde en genade tegenover elkaar te stellen. Augustinus is in zijn *Confessiones* voortdurend in gesprek met God. Hij zoekt niet naar zijn eigen innerlijk zelf, zoiets bestaat helemaal niet in zijn tijd. Augustinus' *Confessiones* is een consequente zoektocht naar ‘le secret de son âme’ en dat is zijn diepste trouw aan God, de overwinning van de zonde door de genade.

Hoe anders is het gesteld met Rousseau. Hij nam de titel van Augustinus over, maar het christelijk dogma, ‘le sens du péché’ (de zonde) en ‘la grâce’ (de genade) zijn verdwenen. Het gaat, zegt Rousseau, er in dit boek om dat ik aan mijn gelijken een mens toon “dans toute la vérité de la nature, et cet homme, ce sera moi ...” Dus: “Ik wil aan mijn medemensen een mens laten zien zoals hij werkelijk is, en die mens dat ben ik zelf”. Rousseau heeft hier definitief de aller-individueelste innerlijkheid beschreven, zoniet gecreëerd. Hij schrijft terecht in de eerste zinnen van de *Confessions*: “Ik ga iets ondernemen wat nooit eerder is gedaan ...”. Vanaf Rousseau is de theologie van de *Confessiones* van Augustinus veranderd in de psychologie van het individu. Ik denk dat als je het boek van Gusdorf hebt gelezen je dan kunt concluderen dat de sociale en gedragswetenschappen niet goed denkbaar zouden zijn geweest zonder deze omwenteling.

De kortste samenvatting van het verschil tussen de *Confessiones* van Augustinus en de *Confessions* van Rousseau vindt men in de gebruikelijke vertaling van deze titels in het Nederlands (zie Doorman, 2012, p. 24): *Belijdenissen* voor Augustinus en *Bekentenissen* voor Rousseau. Ik heb vandaag gekozen voor de Rousseauiaanse variant en heb mijn afscheidscollege daarom *Bekentenissen van een decaan* genoemd. Dat neemt niet weg dat ik toch graag het midden tussen Augustinus en Rousseau wil zoeken. Ik zal in openheid decanale ervaringen aan u voorleggen, maar ik zal dat niet doen zonder stil te staan bij wat je zondigheid zou kunnen noemen. Zondigheid zonder theologische of religieuze implicaties, zonder speciale verwijzingen naar het hogere, maar wel met veel aandacht voor tussenmenselijke relaties, in plaats van een te Rousseauiaanse concentratie op mijn eigen innerlijk, op mijzelf. Ik doe dat door de zeven hoofdzonden als uitgangspunt voor mijn beschouwing te nemen. Ze zijn fraai uitgebeeld door Jheronimus Bosch of een navolger van hem, ergens in het eerste kwart van de zestiende eeuw. Het gaat hier om de onmatigheid, de ijdelheid, de wellust, de hebzucht, de afgunst, de woede en de luiheid.

Laat ik beginnen met de *onmatigheid*. In een fraai fotoboek (Ratcliff, 2010) over het leven van Jean Piaget, de grondlegger van de ontwikkelingspsychologie, staat een prachtige foto, waarop je Piaget ziet zitten achter zijn bureau, dat bezaaid is met handgeschreven blaadjes en met rommelige stapels drukproeven, terwijl al dat papier naar links op de foto uitkristalliseert in een schier eindeloze reeks gepubliceerde boeken. Ik schat zo'n vijftig in het Frans, maar veel en veel meer als je de eindeloze vertalingen en bewerkingen en compilaties gaat meetellen. Piaget is tot vandaag de invloedrijkste ontwikkelingspsycholoog ter wereld. Maar we hadden wel de Amerikaanse ontwikkelingspsycholoog John Flavell nodig om zijn werk, en vooral de samenhang in zijn werk, te beschrijven en te verduidelijken (Flavell, 1963). Daaraan kwam Piaget

niet toe. Hij schijnt dan ook op één van zijn reizen door de Verenigde Staten erkend te hebben dat hij dankzij het werk van Flavell ook zelf de structuur van zijn werk voor het eerst goed kon overzien (Wellman, 1991). Hij had het gewoon permanent te druk met het schrijven van zijn volgende boek om met enige diepgang stil te staan bij zijn vorige publicaties. Ik heb mijn studenten altijd voorgehouden dat voor het begrip van het wereldwijde Piaget-georiënteerde onderzoek de studie van Flavell toereikend is. Buiten de weinig invloedrijke Francofone ontwikkelingspsychologie heeft niemand het moeilijk toegankelijke Frans van Piaget gelezen. Zelfs als Flavell's samenvatting onjuist was dan nog is die samenvatting internationaal invloedrijker geweest dan de oorspronkelijke publicaties van Piaget zelf. Ik stel vast dat de beroemde Piaget gewoon te veel heeft geschreven. Er is hier sprake van onmatigheid, één der hoofdzonden.

Na Piaget is de publicatie-onmatigheid naar mijn mening inmiddels volledig uit de hand gelopen. Jonge academici die carrière willen maken zijn voortdurend in de weer met hun volgende te publiceren artikel, en erger nog: *zij moeten dat ook wel zijn*. De hoeveelheid artikelen die geschreven is, bijvoorbeeld alleen al op mijn vakgebied, dat van de ontwikkelingspsychologie, is onoverzienbaar. Ik ben wel eens bang dat we ons historisch volstrekt belachelijk maken, en dat over honderd jaar niemand nog begrijpt, waarom wij allemaal dachten dat we liefst zo vaak mogelijk extra druppels aan de oceaan van publicaties moesten toevoegen. Ik heb lang gehoopt dat het wel goed kwam vanwege de onbetaalbaarheid van al die publicaties. Een jaar of vijfentwintig geleden zag het ernaar uit dat de uitgevers toenemend zouden eisen dat auteurs betalen om iets gepubliceerd te krijgen. Ik dacht, op termijn wordt dat zo duur, dat universiteiten, zeg decanen, maatregelen moeten nemen. Elke onderzoeker krijgt bijvoorbeeld eens per drie jaar geld om te publiceren, mits hij/zij een reeks grensverleggende studies heeft verricht en gerepliceerd, die enige kans op succesrijke invloed op de ontwikkeling

van het vakgebied garanderen. En let wel: de eerste drie jaar ben je vervolgens niet aan de beurt. Dat zou een soort natuurlijk einde aan de overmaat hebben gemaakt. Maar helaas, zo is het niet gegaan. Integendeel, we moeten zelfs vrezen dat het als paddenstoelen uit de grond schieten van virtuele publicatieorganen de onmatigheid nog zullen doen toenemen. Ik heb tijdens mijn decanaat wel eens nagedacht over het instellen van publicatie moratoria. Lange perioden, waarin het verboden is te publiceren. Daarvoor word je beloond met lees- en denktijd en het ontwikkelen van echt creatieve gedachten. Maar natuurlijk heb ik dat nooit gedurfd. We moeten scoren, bij benchmarking beter zijn dan anderen, als beste uit vergelijkende visitaties komen, geciteerd worden, subsidies binnenhalen, kortom de concurrentieslag binnen en tussen universiteiten voeren en winnen. En daar gelden helaas criteria die de overmaat verder versterken.

Met de juist beschreven onmatigheid hangt natuurlijk ook de *ijdelheid*, zoniet de *wellust* samen. Ik beken u graag dat ik zo af en toe een aanleiding heb om mijn eigen lijst met publicaties af te drukken en dan geniet ik van de lengte en veelzijdigheid ervan. Ik doe ook mijn best om jaarlijks aan die lijst nog minstens tien nieuwe publicaties toe te voegen. En dat dit lukt, streelt eveneens mijn ijdelheid. Maar als u mij vraagt: welke publicaties van jezelf vind je nu echt wezenlijk belangrijk voor je vakgebied? Dan moet ik niet alleen steeds opnieuw nadenken, maar het uiteindelijke antwoord is ook een beetje teleurstellend. Ik zie dus ook hier en nu graag af van een nadere analyse. De juist beschreven ijdelheid, die ik natuurlijk liever herformuleer tot 'liefde voor het vak', blijkt inmiddels wijd verspreid te zijn.

De beschreven overmaat maakt dat we elkaars publicaties niet meer kunnen lezen. We hebben niet de tijd noch de dorst om de oceaan leeg te drinken. Dus wat doen we: we verzinnen algoritmes, formules, die iets zeggen over publicatie-succes. Het gaat dan om zogenaamde

bibliometrische analyses, citatie analyses, impact cijfers, en de H index. Allemaal algoritmen die inmiddels bepalend kunnen zijn voor aanstellingen en benoemingen van onderzoekers. In een mooi, maar ook treurniswekkend artikel in de wetenschapsbijlage van de NRC van 17 maart 2012 werd aan de krantenlezers uitgelegd waar die H index voor staat en ook wat er allemaal aan mankeert. De H index is bedacht door de natuurkundige Hirsch, die daarover een artikel schreef dat tot één van de meest geciteerde uit de recente tijd behoort (Hirsch, 2005) en Hirsch' eigen H index geen kwaad heeft gedaan. Tot aan de uitvinding van deze H index berekenden wetenschappers hun *impact* door publicaties en citaties te tellen. In essentie werd met de H index een weging aangebracht. Iemand met bijvoorbeeld een H index van 50 heeft 50 artikelen geschreven, die elk minstens 50 keer geciteerd zijn. De H index wordt door velen gezien als een tamelijk betrouwbare indicatie van de staat van dienst van een wetenschapper. De H is snel en gemakkelijk vast te stellen en uit te leggen. En, voeg ik er in het verlengde van de uiteenzetting over de overmaat aan toe, vereist niet dat we ook maar één publicatie van de beoordeelde persoon lezen.

Er is helaas op de H index meer aan te merken dan ik hier en nu wil aanroeren, zoals de onvergelykbaarheid van de index tussen verschillende wetenschappelijke disciplines; het gegeven dat een revolutionaire doorbraak in een specialistisch gebied minder bijdraagt aan de H-index dan een klein stapje vooruit in een groot en populair vakgebied; het bekende feit dat de weinige artikelen van Albert Einstein die werkelijk baanbrekend waren, leiden tot een lage H, omdat de oneindige aantallen citaties van zijn paar artikelen niet tot een hogere index leiden dan wanneer ze een paar keer zouden zijn geciteerd; enzovoort en zo verder. Desalniettemin is de gekte rond de H index bijna niet te stuiten. Het juist genoemde artikel in de NRC meldt dat er onderzoekers zijn “die 's morgens allereerst hun H-index controleren, alsof het kijklcijfers zijn”. Ik weet dat dit zo is. Ook in mijn faculteit ken ik hoogleraren, die hun

eigen dagelijkse variatie in de H-index – en die van hun directe peers – kennen en soms zelfs met het oog op een zogenoemd Beoordelings- en Ontwikkelingsgesprek met de decaan, in grafische vorm hebben afgebeeld en meegenomen, om bijvoorbeeld hun opgaande lijn te demonstreren. Dat zijn overigens over het algemeen wel degelijk de betere onderzoekers. Ik vergeef ze dus gemakkelijk deze non-argumentatie, maar uiteindelijk vind ik dit toch verwerpelijke ijdelheid. De drijfveer tot het beoefenen van wetenschap is nieuwsgierigheid, is in al zijn geëxpliciteerde gebrekkigheid een zoektocht naar waarheidsvinding, maar is vooral *niet* een wedstrijd om aantallen publicaties, citaties en om de hoogste H index, die gewonnen moet worden. Het einddoel van de wetenschap is niet het winnen van een medaille of bokaal, zoals in de sportwereld. Dergelijke ijdelheid leidt tot uiterst betreurenswaardige banalisering.

Nooit kan ik ongeremd enthousiast zijn als weer eens blijkt dat de Universiteit Utrecht hoog in een wereldranglijst van universiteiten staat. Het voortdurend uitdragen van zulke uitkomsten is toch ondanks alles een vorm van ijdelheid, bij tijd en wijle als het ware grenzend aan *wellust*. Maar het is moeilijk om je daaraan als bestuurder, die resultaten moet hebben, te onttrekken. Zo pleegt de UU hoog te scoren op de Shanghai-wereldranglijst van universiteiten; en in Utrecht vinden wij dat dan ook een belangrijke lijst. Enkele jaren geleden gebeurde het dat de UU in deze ranglijst enkele plaatsen was gezakt. In de universiteitskrant werd uitgelegd dat dit kwam door de Sociale Wetenschappen, die zwakker waren dan Tilburg en Rotterdam. *Zwakker dan Tilburg en Rotterdam?* Dat wou er bij mij even niet in, en dus zocht ik uit hoe het zat. Wel, het bleek dat de methodologie van de Shanghai-lijst niet voorzag in het opnemen van psychologie, pedagogiek, en sociologie, maar in plaats daarvan vooral een zwaar gewicht gaf aan onder meer bestuurskunde en economie. De aanduiding Sociale Wetenschappen

had dus een uiterst beperkte en ongebruikelijke dekking, en op de wetenschapsgebieden van mijn faculteit had de term al helemaal geen betrekking, in mijn faculteit *is* er gelukkig helemaal geen bestuurskunde of economie. Ik meldde dat op grote schaal overal in de universiteit en eiste een rectificatie in het U-blad. Ik stelde in al die berichtgeving ondubbelzinnig vast dat mijn faculteit gewoon op geen enkele wijze had bijgedragen of zelfs maar had *kunnen* bijdragen aan ons rangnummer op de Shanghai-lijst. Twee jaar later waren we weer enkele plaatsen omhoog geschoten. Een hooggeplaatste bestuurder van onze universiteit – ik noem geen namen – concludeerde toen, kennelijk vanuit een positieve grondhouding jegens mijn faculteit en mij, dat we dit waarschijnlijk vooral te danken hadden aan de enorm succesvolle ‘policy’ van het management van de Sociale Wetenschappen. Ik beken hier nu graag dat ik mijzelf toen wijsmaakte dat verdere uitleg kennelijk nutteloos was. Ik deed het dan ook niet, maar ik weet natuurlijk ook wel dat mijn ijdelheid en het ogenschijnlijke succes van mijn faculteit de doorslag gaven voor mijn zwijgen. Als bestuurder mag je nu eenmaal wat menselijker zijn dan als wetenschapper.

Ik haast mij even om dit pijnlijke voorbeeld in zoverre recht te zetten, dat de UU niet alleen op de Shanghai-lijst hoog scoort, maar ook op een aantal andere, belangrijk geachte lijsten. En, zo heb ik vroeger uit de psychometrie begrepen, als je middelt over al die verschillende ranglijsten dan raak je allerlei *error* variantie kwijt en heb je toch iets van betekenis. Dus onze bestuurders zijn wel degelijk terecht een beetje trots. Maar ik kan het niet laten. Trots zijn is nu eenmaal het mogelijke begin van ijdelheid.

Al dat gescoor en gedoe met ranglijsten leidt uiteraard tot veel competitie. Tussen universiteiten, maar ook tussen faculteiten, en zelfs tussen leerstoelgroepen en tussen leerstoelhouders. En daarmee gaat niet zelden enige *hebzucht* samen. Meer geld voor *mijn* onderzoek en

mijn onderwijs, voor *mijn* laboratoria, voor meer personeel voor *mij*, enzovoort. Over de hebzucht is een tekst te vinden in het evangelie van Mattheus 25, vers 29:

Want een iegelijk, die heeft, dien zal gegeven worden, en hij zal overvloedig hebben; maar van dengene, die niet heeft, van dien zal genomen worden, ook dat hij heeft.

Deze Evangelische zinsnede was de aanleiding om het begrip Mattheus-effect te construeren. Het Mattheus-effect als wetenschappelijk concept komt uit de sociologie. Het was Robert Merton die in 1968 in de wetenschapssociologie dit begrip invoerde en er het volgende mee wilde aanduiden. Het Mattheus-effect houdt in dat degenen die beschikken over economisch of sociaal kapitaal deze bronnen kunnen gebruiken om *meer* macht en kapitaal te verwerven (Merton, 1968). Ook bedoelde hij dat eminente wetenschappers gewoonlijk meer *credit* krijgen dan relatief onbekende onderzoekers, zelfs als hun werk even baanbrekend is. Voorts dat prijzen meestal terecht komen bij senior onderzoekers, zelfs als het feitelijke werk gedaan werd door een student-assistent of promovendus.

Voor de zoveelste keer in de geschiedenis moeten wij binnen de universiteiten weer eens ernstig bezuinigen. En zoals altijd wordt op alle beleidsniveaus, van ministeries tot en met de universiteiten zelf, gedacht dat bezuinigen een heel goed middel is om tot kwaliteitsverbetering te komen. Overal zoemen twee woorden rond: *Veerman* en *Profileren*. De naam Veerman verwijst naar de voorzitter van de commissie Toekomstbestendig Hoger Onderwijs Stelsel, die een veelgeciteerd en veel geroemd rapport uitbracht, getiteld *Differentiëren in drievoud omwille van kwaliteit en verscheidenheid in het hoger onderwijs* (Veerman, 2010). Dat rapport gaat vooral over profileren, dat is het creëren van taakverdeling tussen instituten voor hoger onderwijs.

Veerman en profileren betekenen: er moet gekozen worden; wat goed is blijft, wat minder goed is wordt afgestoten.

Ook in onze faculteit bezonnen wij ons op nadere profilering. Ook nu weer werd en wordt voor de zoveelste maal in de geschiedenis van de Nederlandse bezuinigingen op het wetenschappelijk onderwijs en onderzoek duidelijk dat het niet eenvoudig is om het eens te worden over welke criteria je precies moet hanteren om vast te stellen wat goed en minder goed is. Natuurlijk hebben we voor het onderzoek allerlei moderne indices, zoals hierboven al aangegeven: citaties, H indexen, impact van tijdschriften, beoordelingen door visitatiecommissies. Wij, ik bedoel dus het faculteitsbestuur, hebben bedacht dat je heel goed de onderzoeksprogramma's als uitgangspunt kunt nemen om daar dan een aantal kwaliteitscriteria op los te laten. Zoals kwaliteit van het onderzoek in termen van visitatiebeoordelingen, wervende kracht in termen van tweede en derde geldstroom, verbondenheid van het onderzoek met kwalitatief hoogwaardige onderwijsprogramma's en substantiële studentenaantallen op bachelor- en master-niveau, aantallen dissertaties, en vooral ook toekomstmogelijkheden in het licht van de profilering van het universitair onderzoek en onderwijs in Utrecht. Dat levert veel duidelijkheid en differentiatie op, die heel goed uitgangspunt van beleid kunnen zijn.

Maar er zijn wel degelijk ook problemen. Men kan niet ongestraft vergelijkingen maken over disciplinaire grenzen heen. Zo geldt bijvoorbeeld dat wetenschappelijk onderzoek dat tegen de bètamedische wereld aanhangt gemakkelijker kwantitatief te waarderen valt dan onderzoek dat meer tegen de alfawereld aanhangt. Dus experimentele psychologie kan goed aan de hand van de vigerende indices worden gewogen, maar culturele antropologie, met een boeken-, in plaats van artikelen-cultuur vereist een meer kwalitatieve waardering. De sociologie blijkt daar een beetje tussenin te hangen. Als je een gammafaculteit overeind wilt houden dan wil je recht doen aan zowel

de kwantitatieve experimentele benadering als aan de meer idiografische en zul je dus met veel respect wetenschappelijke cultuurverschillen moeten verdisconteren. In die zin is de gammawereld van de Sociale Wetenschappen een *pars pro toto* voor de universiteit als geheel. En alleen al daarom rust op ons de plicht het goede voorbeeld te geven.

Een heel lastig extra criterium, dat weer toenemend in de belangstelling staat is de *maatschappelijke relevantie*. Het interessante van dit criterium is dat het zwaar woog in de jaren zeventig en tachtig van de vorige eeuw en daar vooral de betekenis had van maatschappijkritische relevantie, ingaan tegen het establishment. Nu heeft het juist de betekenis van ondersteuning van het establishment, vandaar de taal van de *valorisatie* en de *kenniseconomie*. Ook wij van de Sociale Wetenschappen hechten veel gewicht aan maatschappelijke relevantie, maar dan wel in beide betekenissen: waar het moet kritisch, waar het moet en kan ondersteunend. Tegelijk weten we ook dat praktisch georiënteerd wetenschappelijk onderzoek met soms belangrijke maatschappelijke implicaties niet altijd tot revolutionaire wetenschappelijke ontdekkingen leidt. Wij doen ons best om als echte evenwichtskunstenaars een meervoudige set van criteria los te laten op onderwijs en onderzoek van onze faculteit, en dan uiteindelijk zodanige keuzen te maken, dat ze transparant en fair zijn, maar onvermijdelijk ook pijnlijk.

Hierbij zijn we ons bewust van het gevaar van een Mattheus-effect. Ik zal proberen duidelijk te maken wat dat in dit verband betekent. Stelt u zich voor wat er zou gebeuren als we rücksichtslos kwaliteitscriteria zouden toepassen en, wat men op de werkvloer vaak zonder pardon van ons eist, zogenaamd 'succes' ongeremd zouden belonen. Wat zou er gebeurd zijn als wij zo'n twintig jaar geleden beleid zouden hebben gebaseerd op succes in tweede en derde geldstroom en op scores via tijdschriften met hoge impact? Als we dat gedaan zouden hebben dan hadden we nu een faculteit gehad met nog bijna alleen psychologische

functieleer, want de beoefenaars van dat vak hadden in de jaren tachtig en negentig de grootste successen bij NWO, en aanvankelijk ook in de derde geldstroom. Dat leidde en leidt bij de beoefenaars tot redeneringen als: wij hebben nu zoveel aio's geworven dat we onvoldoende personeel hebben om ze te begeleiden, dus hebben we meer hoogleraren en uhd's nodig. U ziet hopelijk meteen in dat dit dus leidt tot een onstuitbaar Mattheus-effect. Ik kan u zeggen dat *nu* een ongeremd Mattheus-effect zou leiden tot een faculteit met functieleer, sociale psychologie, ontwikkelingspsychologie, klinische psychologie en sociologie, en met zeer omvangrijke stevige stukken pedagogiek. Dit alles natuurlijk ten koste van de subdisciplines en groepen die ik nu om redenen van prudentie, niet noem. Naar mijn stellige overtuiging is het zaak een dergelijk Mattheus-effect niet te stimuleren. Zeker niet in de zin van eindeloos matchen en steunen van groepen die uiterst succesvol zijn.

Moet succes dan niet beloond worden? Ja natuurlijk wel, maar niet zonder grens. En het is daarom dat we nu nadenken over de profilering als belangrijkste criterium voor het vinden van bezuinigingen. Waarop gaan we ons vooral richten, gegeven de aanwezige basiskwaliteit en gegeven de toekomstmogelijkheden binnen de universiteit en binnen Europa. Tevens denken wij na over de mogelijkheid om massa en focus goed met elkaar in evenwicht te brengen. Groter en omvangrijker is niet per sé bepalend voor kwalitatieve hoogstandjes. Misschien kunnen we ook bezuinigingen vinden door heel goed presterende groepen nog beter te maken door ze paradoxalerwijs te verkleinen, en wel zo dat hun relatief zwakkere deeltjes worden afgebouwd.

Dit ingewikkelde proces van het maken van keuzen zal de agenda van mijn opvolger nog enige jaren domineren. Het zal moeilijk zijn en ook hier en daar uiterst verdrietig ten aanzien van hardwerkenden en welwillenden, die niet meer optimaal passen in de te kiezen strategie. Laten we de hebzucht die uitmondt in een radicaliserend Mattheus-effect daarbij geen kans geven. Locale hebzucht, die niet het facultaire

algemene belang dient, leidt tot verstoorde tussenmenselijke verhoudingen, die samengaan met *afgunst* en *woede*.

En daarmee heb ik het rijtje van de zeven hoofdzonden afgewerkt, met uitzondering van de *luiheid*. En dat is geen toeval. Ik ben in mijn faculteit in al die jaren geen luiheid tegengekomen. De motivatie om wetenschappelijk werk te verrichten is gericht op wat ik graag *Funktionslust* noem, de vreugde om er mee bezig te zijn als zodanig. Misschien mag mij nog wel van het hart dat ik vormen van partiële luiheid ken. Ik geef daarvan één voorbeeld. Berichtgeving via onze elektronische media, websites die je alleen met inspanning kunt ontlopen, en waarop wij als bestuurders onze inzichten en plannen en voornemens met de werkvloer delen, worden zeer slecht gelezen. Men neemt daar de tijd niet voor. Men wil aan de slag met een dataset, met het volgende artikel, met het schrijven van subsidieaanvragen, met het voorbereiden van onderwijs en conferentie-optredens. Ik begrijp dat, maar kan moeilijk aanvaarden dat dezelfde partiële luiheid steevast uitmondt in klachten over de interne communicatie. De redenering is vaak: wat *ik* niet weet is niet goed genoeg gecommuniceerd. Dat is een groot probleem in de huidige tijd van overdaad aan informatie.

Ik opende vandaag met een verwijzing naar de dit jaar 300 jaar geleden geboren Franse filosoof Jean-Jacques Rousseau. In zijn *Confessions* zoekt hij naar persoonlijke authenticiteit, natuurlijkheid en spontaniteit, die een belangrijke rol spelen in ons hedendaagse denken. Maar Rousseau's authenticiteit is problematisch en vergeven van paradoxen. Om te beginnen schreef hij dat hij zijn *Confessions* slechts voor zichzelf had geschreven. Maar dat is natuurlijk in strijd met de weloverwogen publicatie ervan. Om de authenticiteit, de echtheid van onszelf te realiseren zijn er gek genoeg allerlei kunstgrepen nodig. Maarten Doorman schreef onlangs (2012, achterflap) dat er een rechte lijn loopt van Rousseau's

echtheidsverlangen naar de virtuele *smiley* en andere emoticons. “Dankzij Facebook snappen we dat we onszelf moeten spelen, zoals de echtheid van *Boer Zoekt Vrouw* geregisseerd is en de oprechtheid van de politicus het product is van mediatraining.” Authenticiteit lukt het best als die gespeeld is. Kan ik tegen die achtergrond nog iets verstandigs zeggen over de authenticiteit van een decaan? Niet veel meer dan dat ik er van overtuigd ben dat een decaan in de eerste en laatste plaats een beoefenaar van de wetenschap moet zijn.

Ik heb u bij wijze van bekentenissen een aantal tussenmenselijke zwakheden getoond, die ook bij intellectuelen in de academie, waaronder ik zelf, op de loer liggen. Het mooie is nu juist dat we ons in de wetenschapsbeoefening zelf daartegen optimaal wapenen. Daarvoor hebben wij onze strenge methodologie, onze transparantie en controleerbaarheid, en onze onuitroeibare hang naar wat mijn gewaardeerde promotor Willem Hofstee onlangs ‘ontkennis’ noemde: “... de hang naar weten hoe dingen niet zitten, en direct in twijfel schieten bij elk vertoon van stelligheid” (Hofstee, 2008, p. 38).

Mede dankzij hem heb ik al in de jaren zestig van de vorige eeuw geleerd en geaccepteerd dat er drie manieren zijn, waarop je wetenschap kunt beoefenen: onderwijs, onderzoek en bestuur. Vanuit dat besef heb ik geprobeerd te besturen; vanuit een basaal wetenschappelijk perspectief. Ik ben dan ook naar mijn stellige overtuiging nooit ‘manager’ of bureaucraat geworden, en hoop zelfs dat dat hier en daar gewaardeerd is. Vanuit dat perspectief heb ik ook al die jaren niet kunnen nalaten wetenschappelijk actief te blijven, al was het maar om de wetenschappelijke attitude maximaal te onderhouden.

Wel moet ik zeggen dat wetenschap en zeker het ontwikkelen en uitvoeren van wetenschapsbeleid, uiteindelijk een variant is op de *Mythe van Sisyphus*: we rollen een uiterst zware en mooie ronde steen de berg op, om de top net niet te halen en steeds weer opnieuw te moeten beginnen. Dit is de derde maal in veertig jaar dat ik heb moeten meedenken over de

verwerking van zeer ernstige financiële aanslagen op de universiteiten, en ik weet wel zeker dat het einde niet in zicht is, al hoop ik zelf nog wel eens onthecht te geraken op een nog oudere leeftijd. Zo heb ik in de jaren zeventig en tachtig van de vorige eeuw meerdere zomervakanties van mijn gezin enigszins ondermijnd doordat ik in de maanden juli en augustus meer dan 100 onderzoeksvoorstellen voor NWO, toen nog ZWO, moest beoordelen. Dit om aan ZWO te bewijzen dat wij als psychologen überhaupt in staat waren competent te beoordelen. Toen we na enkele jaren dat bewijs kennelijk geleverd hadden, mochten we de Stichting Psychon voor het psychologisch onderzoek inrichten. Al dat zomerse werk heeft er in elk geval voor gezorgd dat ik zicht had en hield op het subsidiebeleid, en daarmee voor mijn vakgebied iets kon doen. En nu hebben we een, inmiddels demissionaire, regering die liever ziet dat onderzoeksbeleid bij economische zaken dan bij onderwijs en cultuur is ondergebracht en wordt NWO-geld overgeheveld naar de kennis-economie, waar optimaliseren van tussenmenselijke verhoudingen, waaraan de wetenschap in mijn faculteit zo goed kan bijdragen, geen prioriteit heeft. Het verdwijnende NWO-geld moeten we compenseren, zo is wel duidelijk, door aan te sluiten bij de door de overheid verzonden *Topsectoren*. Maar, zegt u nu zelf, hoe laat je sociaal wetenschappelijke kennis aansluiten bij energie, *agrofood*, tuinbouw, chemie, water en mijn absolute favoriete categorie ‘hoofdkantoren’? Wij zullen dus vooral ook moeten uitwijken naar het Europese subsidieniveau. Maar hoe opereer je op Europees niveau, waar de agendasetting op wel zeer grote afstand van onze werkvloer staat en waar beoordelingsprocedures die we in veertig jaar NWO-ervaring hebben opgebouwd opnieuw moeten worden uitgevonden?

Naar mijn stellige overtuiging bestaat wetenschap uit masochisme, dat is vreugdevol lijden, en daarom is dan ook de uiterste motivatie van Sisyphus voorbeeldig voor de echte wetenschappelijke attitude. En die attitude maakt een mens paradoxalerwijze gelukkig. Want, zo schreef

Albert Camus: “De strijd om boven te komen, is op zichzelf voldoende om het hart van een mens te vervullen. We moeten ons Sisyphus als gelukkig voorstellen” (Camus, 1942). Ik ben het daarmee op grond van mijn eigen ervaring in de wetenschap van harte eens.

Dames en heren, aan het eind van dit afscheidscollege zou het denk ik gepast zijn om dankwoorden uit te spreken. Maar het probleem is dat ik verschrikkelijk veel mensen zou moeten bedanken voor heel veel zaken. Ik stel mij voor dat dit voor de meesten van u saai wordt en dat ik met een paar dankwoorden op geen parten na kan uitdrukken wat ik zou willen. Laat ik zo afronden: ik heb overweldigend veel vertrouwen en waardering ondervonden van het universiteitsbestuur en van mijn collega's binnen de faculteit Sociale Wetenschappen. Ik hoop dat tot vandaag niet beschaamd te hebben. En als dat gelukt is dan is dat vooral te danken aan de collegialiteit van de collega decanen binnen onze universiteit en aan de buitengewoon trouwe en toegewijde ondersteuning van de directeur en vicedecanen in onze faculteit en niet in de laatste plaats van ondersteunende diensten, van persoonlijk assistente en bestuursondersteuning tot en met human resource management, finance en control, communicatie en marketing, onderzoeksondersteuning, onderwijsondersteuning, grant office, international office, huisvesting en service. Zoals gezegd: teveel om op te noemen. Ik heb heel veel vriendschappelijke collegialiteit en spontane medewerking ondervonden. Zoveel, dat ik vaak gedacht heb dat het zonder mij eigenlijk ook wel gaat, zelfs in de door mij gewenste geest. Dat was en blijft een veilig besef.

Mocht u zo dadelijk de neiging voelen te applaudisseren, dan verzoek ik u dat vooral te doen ter aanmoediging van mijn opvolger, Werner Raub, en ook om uit te drukken dat u met mij de faculteit Sociale Wetenschappen een rooskleurige toekomst toewenst.

Ik heb gezegd.

Literatuur

Camus, A. (1942). *Le Mythe de Sisyphe*. Paris: Gallimard.

Doorman, M. (2012). *Rousseau en Ik*. Amsterdam: Bert Bakker.

Flavell, J. H. (1963). *The Developmental Psychology of Jean Piaget*. Princeton, NJ: Van Nostrand.

Gusdorf, G. (1948). *La découverte de soi*. Paris: PUF.

Hirsch, J. E. (2005). An index to quantify an individual's scientific research output. *PNAS*, 102(46), 16569-16572.

Hofstee, W. K. B. (2008). De kennismythe. In S. Goorhuis-Brouwer, M. van Essen, B. Levering, & G. van Werf. *Mythes in het onderwijs* (pp. 38-47). Amsterdam: SWP.

Linschoten, J. (1964). *Idolen van de psycholoog*. Utrecht: Bijleveld.

Merton, Robert K. (1968). The Matthew Effect in Science. *Science*, 159(3810), 56-63.

NRC. Ik word genoemd! Zaterdag 17 maart, 2012, Wetenschapsbijlage, pp. 4-5.

Philipse, H. (1998). *Heideggers Philosophy of Being. A critical Interpretation*. Princeton: Princeton University Press.

Ratcliff, M. J. (2010). *Bonjour Monsieur Piaget. Images d'une vie*. Paris: Somogy éditions d'art.

Veerman, C. (2010). *Differentiëren in drievoud omwille van kwaliteit en verscheidenheid in het hoger onderwijs*. Den Haag: Koninklijke Broese en Peereboom.

Wellman, H. (1991). *Persoonlijke mededeling*.